

VILÁG- TÖRTÉNET

16. (48.) évfolyam 2026. 1.

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ANTUN NEKIĆ**
A *(TOTA) SCLAUONIA* FOGALOM JELENTÉSTARTOMÁNYAI
A 13. SZÁZADBAN
- **GÁL JUDIT**
BIRTOKOK, HÁBORÚK, REFORMOK
- **B. HALÁSZ ÉVA**
A SZLAVÓN BÁNOK HELYETTESÍTÉSE A 14. SZÁZADBAN
- **IVAN MAJNARIĆ**
EGY NEMZET SZÜLETÉSE
- **KÁDAS ISTVÁN**
AZ ADRIA PARTJÁTÓL A HERNÁD VÖLGYÉIG
- **PÉTERFI BENCE**
ANDREAS KRABAT VON LAPPITZ ÖNÉLETÍRÁSÁNAK
ÚJ KÉZIRATA
- **SZEMLE**
RUDOLF VERONIKA ÍRÁSA

VILÁGTÖRTÉNET
Az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Történettudományi Kutatóintézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

16. (48.) évfolyam 2026. 1.

TARTALOM

Szlavónia, Horvátország és Dalmácia. Sokszínű történetek – eltérő megközelítések (B. Halász Éva)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Antun Nekić: A <i>(tota) Sclauonia</i> fogalom jelentéstartományai a 13. században	5
Gál Judit: Birtokok, háborúk, reformok. Trau és Spalato konfliktusai a magyar királyi politika tükrében (1105–1270)	35
B. Halász Éva: A szlávón bánok helyettesítése a 14. században. <i>Vicebanus</i> , <i>vice(s)gerens, tutor, occupator, rector</i>	55
Ivan Majnarić: Egy nemzet születése. A horvát nemesség identitása a 14. század második felében	75
Kádas István: Az Adria partjától a Hernád völgyéig. Az abaúji Raguzaiak	93
Péterfi Bence: Andreas Krabat von Lappitz önéletírásának új kézírata	111
<i>Szemle</i>	
A gazdaságpolitika a területiális uralom kiépítésének szolgálatában (Rudolf Veronika)	167

Jelen számunkat B. Halász Éva szerkesztette

A szlavón bánok helyettesítése a 14. században

Vicebanus, vice(s)gerens, tutor, occupator, rector

A Drávától délre fekvő Szlavónia, Horvátország és Dalmácia élén álló bán, illetve bánok széles körű autonómiával rendelkeztek.¹ Pontosan ez a kiterjedt önállóság volt az oka, hogy az uralkodók olyan személyeket helyeztek a bánság, illetve a bánságok² élére, akikben megbíztak. Azonban ha a bán az ország sorsába aktívan bele akart szólni vagy bele kívánt folyni a királyi tanácsban, illetve az udvarban született döntésekbe, a tisztségek elosztásába,³ akkor nem tartózkodhatott állandóan a gondjaira bízott tartományban, időről időre meg kellett fordulnia a király környezetében.⁴ Nem beszélve arról, hogy a bánok az uralkodó megbízásából diplomataként külföldre

* A szerző a HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa (Budapest, Vágóhíd utca 7.).

1 A szlavón bánokhoz hasonlóan széles körű önállósággal rendelkezett az erdélyi vajda (Borsa, 1940; Kristó, 1979. 94–138.; Engel, 1996. I. 11–15.; Zsoldos, 2011. 36–40.). A macsói bán tevékenységére kevesebb forrással rendelkezünk, de esetében is hasonlóan széles körű önállósággal számolhatunk (Faragó, 1911. 3–41.; Engel, 1996. I. 27–31.; Zsoldos, 2011. 50–51.; Pfeiffer, 2017. 125–138.; Ternovác, 2017. 227–240.). A szörényi bán a 14. század második felében csak rövid ideig működött (Pesty, 1877–1878; Engel, 1996. I. 32–34.; Zsoldos, 2011. 49–50.), a bolgár bánság is igen rövid ideig létezett (Engel, 1996. 34–35.), az oroszországi vajdaságra pedig csak 1380-tól rendelkezünk adatokkal (Engel, 1996. 35.).

2 Szlavónia az 1320-as évek elejétől állt vitathatatlanul I. Károly király (1301–1342) irányítása alatt. Felső-lendvai Miklós bánságától kezdve egészen 1345-ig a bánok kizárólag Szlavónia bánjainak címezték magukat. 1345-től kezdve Szlavónia mellett Horvátország is az irányításuk alá tartozott, egészen az 1358-ban megkötött zárai békéig. A zárai béke után a bánságok igazgatási beosztása ismét megváltozott, Horvátországot ettől kezdve Dalmáciával kötötték össze (vö.: Engel, 1996. I. 16–27.; B. Halász, 2022. 235.).

3 A 14. századi királyi tanácsra és szerepére lásd: Engel, 1985. 393–413.

4 A bánok, illetve általánosan bármely báró udvarban, illetve a király környezetében való tartózkodásáról vallanak például azok az adatok, amikor az illető közbenjárására hoz az uralkodó döntést (például: *Anjou-kori oklt.* XII. 152.), oklevelet mutattak be és írtak át a kancellárián (például: *Anjou-kori oklt.* XII. 69.), vagy amikor a nagybírók bírótársaiként említik őket (a nádor bírótársainak felsorolásaira példaként lásd: *Anjou-kori oklt.* XLVIII. 842.; XLVII. 417.).

utazhattak,⁵ hadjáratokban vehettek részt,⁶ vagy éppen vezethették azokat.⁷ Nyilván egyik bánságban sem állt meg az élet attól, hogy az élén álló tisztségviselő éppen nem tartózkodott a területén, ilyenkor valaki, vagy valakik vitték helyette az ügyeket. Jelen írás két témakört vizsgál. Egyrészt azt, hogy a 14. századi szlavón bánok mennyi időt töltöttek bánságuk területén, másrészt pedig azt, hogy távollétük alatt kik és milyen címet viselve helyettesítették őket, elsősorban Szécsi Miklós második (1366–1368) és Cudar Péter első szlavón bánságára (1368–1371) koncentrálna.⁸

Mennyi időt töltöttek a bánok a bánságban – módszertan

Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy mennyi időt töltöttek el a bánok a gondjaikra bízott területen, alapvetően a méltóságviselők itineráriumának összeállítása jelenti az első lépést. Milyen forrásokat használhatunk a bánok tartózkodási helyeinek vizsgálatához? A 14. századi magyar bárók esetében alapvetően két nagyobb forráscsoporttal számolhatunk: az elbeszélő forrásokkal és az oklevelekkel. Látszólag kedvező helyzetben vagyunk a magyarországi elbeszélő forrásokat tekintve, hiszen három hosszabb mű is a rendelkezésünkre áll. Azonban a 14. századi krónikakompozícióban olvasható utolsó, részletesen feljegyzett esemény I. Lajos 1342. évi koronázása, így ez a mű jelen esetben kevésbé lehet segítségünkre;⁹ Küllői János munkájából nagyjából I. Lajos tartózkodási helyeihez lehet értékes

5 Cudar Péter a szlavón báni tisztséget viselte, amikor 1374-ben Franciaországba utazott, hogy a magyar uralkodó elsőszülött leánya, Katalin hercegnő, illetve V. (Bölcs) Károly (1364–1380) francia király másodszülött fia, Lajos orléans-i herceg házasságkötéséről tárgyaljon. A megegyezés létrejött, de a menyasszony 1378-ban elhunyt. Az utazás és a tárgyalás hónapokat vett igénybe. I. Lajos megbízólevele Cudar Péter, Kanizsai István zágrábi püspök és Simon de Podio udvari lovag részére április 16-án kelt (DL 39267.). Cudar Péter és Kanizsai István májusban Zágrábban bocsátanak ki közösen oklevelet (DF 252038.), a bán szlavóniai tartózkodását legközelebb novemberben tudjuk igazolni, amikor Kaproncán kelteztek a nevében (DF 230572.). Valószínűleg ez utóbbi jelzi a követek Budára vagy Visegrádra való visszatérésének időpontját. A francia követségre vonatkozó dokumentumokat lásd: Wenzel, 1876. III. 77–85., 72. szám.

6 Az 1328-as osztrák hadjáratot lezáró békekötés okmányában tanúként szerepel többek között Ákos Mikcs szlavón bán, vagyis valószínűleg részt vett a hadjáratban is (*Anjou-kori okl.* XII. 423.; a hadjáratra: Kristó, 1988. 72–74.).

7 Hahót Miklós szlavón bán 1344-ben például Horvátországba vezetett hadat (Kristó, 1988. 99.).

8 Jogosan merül fel a kérdés, hogy miért erre a két bánra és erre a két időszakra esett a választás. Ezt több ok is indokolta. A 14. században a leghosszabb ideig, majdnem két évtizedig Ákos Mikcs állt Szlavónia élén (Engel, 1996. I. 16–18.), de a század első felének forrásadottságai nem adnak teret olyasféle vizsgáltnak, mint amit a század második felében már el lehet végezni a bánok tartózkodási helyei és helyettesítésük összefüggésében. Hahót Miklós (1345-től), Szécsi Miklós (első bánsága idején), valamint Lackfi István Szlavónia mellett Horvátország báni tisztségét is ellátták. Paksi Leusták bánságának idejére esik Dalmácia magyar kézre kerülése és a bánságok átszervezése (amit jól mutat változó címe), Kanizsai István pedig zágrábi püspökként állt Szlavónia élén. Szécsi Miklós második és Cudar Péter első bánságának hossza körülbelül megegyezett, mivel pedig egymást közvetlenül követték, ezért a forrásadottság is hasonló, továbbá mindketten világi személyek és „csupán” Szlavónia bánjai voltak, valamint a dukátus sem létezett bánságaik ideje alatt.

9 SRH I. 502–505.

adatokat nyerni, de az 1360-as évek után már csak igen korlátozottan;¹⁰ a Névtelen Minorita munkája pedig körülbelül egy évtized (1345–1355) eseményeiről ad csak képet.¹¹ A külföldi elbeszélő források adatai még töredékesebbek és esetlegesebbek, egy-egy fontosabb, a krónikások figyelmét felkeltő esemény kapcsán értesülünk csupán arról, hogy a bárók hol tartózkodtak.¹²

Az okleveles források között számításba kell és lehet venni a bánok saját okleveleit.¹³ A szlavón bánok a 14. század közepe óta bizonyíthatóan több pecséttel rendelkeztek, a nagyobb, autentikus *sigillum*uk ekkor már bizonyosan nem a saját, hanem ítélőmesterük (*prothonotarius*) kezelésében volt.¹⁴ A király, a nádor és az országbíró kancelláriája bizonyos okleveleket önállóan, az uruk tudta nélkül és távollétében is kiállíthatott. Minden valószínűség szerint ugyanezt a gyakorlatot folytatták a báni kancellárián is, ezért a szlavón bánok itineráriumának összeállítása során az ítélőmester kezelésében lévő nagypecséttel megerősített okleveleket nagy fokú óvatossággal kell kezelni. Kisebb pecsétjeikkel megerősített kiadványaik csekélyebb számban maradtak ránk, a személyükhöz legjobban kötődő gyűrűpecsétet pedig csak néhány oklevélről ismerjük.¹⁵ A bán okleveleinek keletkezési helyei alapján összeállított igen töredékes itineráriumot ki lehet és ki is kell egészíteni a más oklevéladók kiadványaiban megtalálható utalásokkal, melyek a bán bárhol való személyes megjelenését említik. Ilyenek például a nagybírói bírótársaként való szerepléseiket,¹⁶ valamint az uralkodó elé tárt kéréseiket, kérelmeiket, közbenjárásukat rögzítő kiadványok.¹⁷

A királyi okleveleken olvasható és a bánt említő kancelláriai jegyzetekben találhatunk még további adatokat a bánok tartózkodási helyeihez. A magyar kancelláriai gyakorlatban a kancelláriai jegyzetek a 14. század első felében jelentek meg, az első példát 1329-ből ismerjük. Több típusuk volt, de jelen témánk szempontjából csak a relációs jegyzetek az érdekesek, ami azt jelentette, hogy az oklevéladási parancsot ki közvetítette a kancellária számára.¹⁸ Nyilvánvalóan az illetőnek a király környezetében kellett tartózkodnia. Szécsi Miklós neve első ízben 1344-ben szerepel a relációs jegyzetekben,¹⁹ és I. Lajos uralkodása végéig tudomá-

10 Küküllei, 2000. 9–40.

11 Névtelen szerző, 2000. 41–63.

12 I. Lajos két nápolyi hadjárata közötti időben, 1348 őszén küldte Itáliába Lackfi István erdélyi vajdát a magyar pozíciók megvédésére. A vajda harcait Domenico da Gravina örökítette meg részletesen (Domenico da Gravina, 1890.).

13 A 14. századi szlavón bánok oklevelei összegyűjtve: Halász, 2008. 44–192.

14 A szlavón bánok kancelláriájához a báni pecsétek katalógusával lásd: Halász, 2008. 16–23. és 45–51.

15 Cudar Péter második bánsága idejéből (1373–1381) 32 olyan oklevélről ismerjük, amelyek vagy eredetiben maradtak fenn, vagy pecsétjüket a *corroboratio*, illetve az átiró oklevél fenntartotta. Ezek közül hárommat Csirke Péter vicebán pecsétjével, kilencet a bán kisebb pecsétjével, tizenhetet a nagypecséttel erősítettek meg. A gyűrűpecsétről mindössze három esetben értesülünk.

16 Szécsi Miklós bánt például az országbíró bírótársai között említik 1346 októberében (*Anjou-kori oklt.* XXX. 757.).

17 Például: *Anjou-kori oklt.* XXIX. 30.

18 Szentpétery, 1930; Szentpétery, 1933. 476. és 479.

19 1344. október 10. (DL 3726.): *relatio Nicolai de Zeech et domine regine* (hátlapon), *domine regine et Nicolai de Zeech* (előlapon).

som szerint összesen 10 alkalommal írják relátornak, szlavón bánságai ideje alatt összesen 3 (1+2+0)²⁰ alkalommal.²¹ Cudar Péter első ízben 1351-ben szerepel a kancelláriai jegyzetekben relátorként,²² 1382-ig több mint félszáz alkalommal. Szlavón bánságai alatt összesen 27 (6[9?]+21) oklevél kancelláriai jegyzetében szerepel a neve.²³

Szécsi Miklós és Cudar Péter itineráriumainak²⁴ összeállítása során tehát a következő típusú adatokat vettem számításba: a bán szereplését a királyi oklevelek relációs jegyzeteiben; a bán személyes jelenlétére való utalást bármely oklevéladó oklevelében; a királynak a bán részére kiadott birtok- vagy bármilyen más kiváltságot adományozó okleveleit. A bán minden Zágrábon kívül kelt oklevele szerepel az összeállításban, a Zágrábban kiadott oklevelek csak akkor, ha a tartalomból a bán jelenlétére következtethetünk. Bizonytalan, következtetett adatként számításba vettem a király, illetve Piast Erzsébet anyakirályné szlavóniai tartózkodásait is ezekben az időszakokban. A báni helyettesek okleveleit egyfajta ellenpróbaként lehet számításba venni: amikor azok keltek, akkor a bán nagy valószínűséggel nem tartózkodott az irat kelethelyén.²⁵

Mennyi időt töltöttek a bánok a bánszágban – esettanulmányok

Szécsi Miklóst második szlavón bánága (1366–1368) idején első ízben a király 1366. augusztus 10-én, Visegrádon kelt oklevele említi Szlavónia bánjaként.²⁶ A hónap végén még bizonyosan az uralkodó környezetében tartózkodott, ugyanis I. Lajos augusztus 26-i oklevele szerint Miklós a Borsod megyei Ónod birtokot átadta Cudar Péternek, a király pedig cserébe neki és fivérének, Domokos erdélyi püspöknek adta a Zala megyei Letenye, Csitár és az egyelőre azonosítatlan *Heryou* nevű királyi birtokokat. Mivel a kérdéses oklevél az *ad litteratum preceptum domini regis* kancelláriai jegyzet olvasható, a király és a bán bizonyosan nem annak kelethelyén, azaz nem Visegrádon tartózkodtak.²⁷ Az uralkodó augusztus végén Zólyomlipcsén és Bozókön adatolható, valószínű, hogy ide kísérte el Szécsi Miklós is.²⁸ A vasvári káptalan október 1-jei oklevele szerint Miklós bán bemutatta előttük I. La-

20 A zárójelben lévő számok Szécsi Miklós három, illetve Cudar Péter két szlavón bánága idejéből ismert relációk számának megoszlását mutatja az egyes bánágaik között.

21 Kurzívval a szlavón bánságai során történt relációi: 1346: DL 68863. 1349: DL 4053. 1365: DL 58565. 1366: DL 29166., DL 52105. 1367: DF 262540. 1369: DL 41794. 1375: DL 77606. 1381: DL 33930.

22 1351. április 2. (DL 76992.): *relatio Nicolai filii Jacobi et assecuratio Petri Zudar/relatio Petri Zudar et assecuratio Nicolai filii Jacobi* (mindkettő az előlapon).

23 Első szlavón bánága ideje alatti oklevelekre lásd a függelék adatait. 1354: DL 4450. 1360: DF 252719. 1363: DL 5236. 1364: DL 5179., 70554. DF 228475., 228476., 219523. Második szlavón bánága idejéből példák: 1375: DL 6265., DF 238912., DL 41990. 1376: DL 6341., 42004., DL 76010. 1377: DF 250424., DL 90926. 1378: DL 77691. 1380: DL 581. stb.

24 Az itineráriumokat lásd a függelékben.

25 Az ítélmesterek okleveleire lásd: B. Halász, 2018. 14–17.

26 *Anjou-kori oklt.* L. 743.

27 *Anjou-kori oklt.* L. 783.

28 *Anjou-kori oklt.* L. 768. és 788.

jos mandátumát a fentebb emlegetett Zala megyei birtokok iktatásával kapcsolatban, aminek elvégzésére szeptember 20-án került sor, vagyis a bán ennél korábban fordult meg a hiteleshelyen.²⁹

Miklós első báni oklevelét szeptember 21-én keltezték Zágábban, de mivel abban János fia László körösi ispán és Sörnyei Mihály *prothonotarius* lehetséges küldése szerepel, ez még nem bizonyítja a bán szlavóniai jelenlétét, az oklevelet az ítélmester vezette kancellária is kiállíthatta.³⁰ Szécsi Miklós október 25-én valószínűleg személyesen tartott ítélszéket Szlavóniában, a kérdéses oklevél kelet-helye alapján következtetve Zágábban.³¹ November közepén térhetett vissza Visegrádra, illetve Budára, az év végét a király is itt töltötte egy vértesi vadászattal megszakítva.³² November 16-i kelettel két privilégiumot ismerünk, melyekben a bán Kont Miklós és I. Lajos egy-egy birtokadományozó oklevelét íratta át;³³ decemberben pedig relációja szerepel egy Visegrádon kelt királyi oklevelén.³⁴

A következő év elején is itt időzött Miklós bán, Bergzaberni Vilmos kápolnaispán és titkos kancellár a kérésére átírta az esztergomi káptalan 1366-ban kelt oklevelét,³⁵ a vízkereszt nyolcadán tartott nádori és országbírói ítélszékeken pedig Kont Miklós,³⁶ illetve Bebek István³⁷ bírótársai között említik. Áprilisban megint visegrádi tartózkodását adathozhatjuk, ekkor ugyanis I. Lajos engedélyezte, hogy a Zala megyei Letenyén szerdánként hetivásárt tartsanak.³⁸ Ezek után a bán Szlavóniába indult, ahol Körösön ítélszéket tartott.³⁹ Május elején Zágábban ítélmestere, Sörnyei Mihály bocsátott ki oklevelet, így bizonyosak lehetünk abban, hogy Szécsi Miklós ekkor nem tartózkodott a városban.⁴⁰ Június legvégén az előző évben a család tulajdonába került Alsólendván adott ki gyűrűspecstjével megerősített oklevelet.⁴¹ A bán augusztusban kelt ítéletleveléből kiderül, hogy július 19-én a jelenlétében kellett perdöntő bajvívást tartani a zágrábi párbajmezőn. Az adat zárójelben került be az itinerárium adatsorába, mivel nem bizonyos, hogy Szécsi Miklós valóban ott volt a kijelölt terminuson.⁴² Július 24-én nagypecsétje alatt Körösön állítanak ki oklevelet. Az adat itineráriumban való szereplése ellen szólna annak nagypecséttel való megerősítése (ami a kancellária tartózkodási helyét tükrözi inkább), ugyanakkor a körösi kelethely, valamint az a tény, hogy Rojcsai Fábián fia János deák ké-

29 *Anjou-kori oklt.* L. 873.

30 *Anjou-kori oklt.* L. 856.

31 *Anjou-kori oklt.* L. 955.

32 *Anjou-kori oklt.* L. 1058–1059., 1064.

33 *Anjou-kori oklt.* L. 1012–1013.

34 *Anjou-kori oklt.* L. 1098.

35 *Anjou-kori oklt.* LI. 4.

36 *Anjou-kori oklt.* LI. 63. (69. oldal).

37 *Anjou-kori oklt.* LI. 95.

38 *Anjou-kori oklt.* LI. 222.

39 *Anjou-kori oklt.* LI. 239.

40 *Anjou-kori oklt.* LI. 312.

41 *Anjou-kori oklt.* LI. 453. A vár részben a király adományából, részben pedig más birtokokért cserébe került Szécsi Miklós és fivére, Domokos püspök birtokába (lásd: *Anjou-kori oklt.* L. 5.).

42 *Anjou-kori oklt.* LI. 566.

sőbb Szécsi Miklós *notarius*aként szolgált,⁴³ amellet szól, hogy a bán tartózkodási helyei közé soroljuk zárójelben.⁴⁴

Szécsi Miklós innen visszatért Zágrábba, július 26-i oklevelét ismét nagypecsétjével erősítették meg. Mivel azonban a kérdéses irat a kaproncai polgárok vámfizetési kötelezettségét szabályozza, ismét indokoltnak tűnt legalább zárójelben felvenni az itinerárium adatsorába.⁴⁵ Augusztus 3-i, ismeretlen helyen kelt oklevelével tartalmi átiratban maradt ránk, de azt rögzítette, hogy a bán az oklevél kiadását megelőzően valamikor Racsán járt, amit nagy valószínűséggel a mai Rača településsel azonosíthatunk.⁴⁶ A zágrábi káptalan szeptemberben kelt oklevelében olvashatjuk, hogy Acsa nembeli Szomszédvári Tót Miklós és másod-unokatestvére, Arland fia Miklós birtokperükben a fogott bírák, többek között Szécsi Miklós bán és Hahót Miklós bán fia István segítségével jutottak egyezsége. Bár a hiteleshelyi kiadvány nem utal arra, hogy hol került sor a találkozóra és a tárgyalásra, de tekintetbe véve a szereplőket, az adat tovább erősíti azt a tényt, hogy Szécsi Miklós a nyarat Szlavóniában töltötte.⁴⁷ Mivel Rojcsai Fábián fia János deák november közepén a zágrábi káptalannal íratott át oklevelet, ezért elképzelhető, hogy Miklós bán maga is Zágrábban időzött ekkor, de az adat a bizonytalanság miatt zárójelben szerepel.⁴⁸

Szécsi Miklós tartózkodási helyéről legközelebb december közepén szerzünk tudomást, amikor I. Lajos Kaproncán kelt oklevelén szerepel relátorként.⁴⁹ Az uralkodó két nappal később is a településen keltezett, ezért valószínű, hogy a bán még ekkor a társaságában időzött.⁵⁰ Mivel Miklós bán hollétéről ezt megelőzően hosszú ideig nincs biztos tudomásunk, nyitva marad a kérdés, hogy urával együtt érkezett-e vissza Szlavóniába, vagy pedig a király és kísérete elé ment. Az viszont bizonyos, hogy I. Lajossal együtt tért vissza Budára, illetve Visegrádra. A következő év vízkereszt nyolcadán tartott országbírói ítélszéken Bebek István országbíró bírótársaként említik.⁵¹

Szécsi Miklós valószínűleg a tél végét, tavasz elejét is itt töltötte, ugyanis március 2-án Budán tartotta bírói székét.⁵² Az év nyarán már Tordán vett részt a vajdai ítélszéken Debrői Miklós szendrői várnaggyal, valamint Lépes Demeter királyi udvari lovaggal.⁵³ Noha Szécsi bán ottlétéről csak Lackfi Miklós vajda június 12-i okleveléből értesülünk, a közgyűlés kezdőnapja (június 4.) miatt Erdélybe érkezésüket korábbra kell helyezni. Azt nem tudjuk, hogy Miklós bán meddig tartózkodott Tordán, de valószínű, hogy július közepére visszatért Zólyomba, hogy részt

43 Például: *Anjou-kori oklt.* LI. 783. Többször Sidinnyai (például: *Anjou-kori oklt.* LI. 512.), máskor Körösi (például: *Anjou-kori oklt.* LI. 524.) néven említik.

44 *Anjou-kori oklt.* LI. 502.

45 *Anjou-kori oklt.* LI. 510.

46 *Anjou-kori oklt.* LI. 526.

47 *Anjou-kori oklt.* LI. 604.

48 *Anjou-kori oklt.* LI. 783.

49 *Anjou-kori oklt.* LI. 819.

50 DL 73725. (*Anjou-kori oklt.* LI. 823.) (nagypecséttel) *Commissio specialis domini regis* jegyzettel.

51 *Anjou-kori oklt.* LII. 385.

52 *Anjou-kori oklt.* LII. 221.

53 *Anjou-kori oklt.* LII. 471.

vegyen azon a tanácsülésen, ahol döntöttek arról, hogy Szlavónia Cudar Péter kezébe kerüljön.

Természetesnek tekinthetnénk, hogy Péter a döntés után az ország északi részéből dél felé indul és átveszi a gondjaira bízott területet, ami azonban nem következett be, hanem ura mellett maradt, július végén Zólyomlipcsén mutatható ki.⁵⁴ Bebek István országbíró 1368. augusztus 8-án kelt oklevelében Cudar Péter szlavón bán Rozgonyi János fia László és Rozgonyi Péter fia Lőrinc ellen viselt perét halasztotta el. Mivel az oklevél a Rozgonyiak megbízottját megnevezi, de Cudar Péterét nem, ezért felvetődik a gyanú, hogy utóbbi személyesen jelent meg Visegrádon Szent Jakab nyolcadán. Mivel azonban a perhalasztás indokaként nem a felek kérését, hanem a király Cudar Péter érdekében adott általános perhalasztási parancslevelét nevezik meg, mivelhogy a bán a királyi hadba indul, ebben nem lehetünk teljesen biztosak.⁵⁵

A halasztólevélben említett *exercitus* igen nagy valószínűséggel azonosítható a Lajk havasalföldi vajda ellen vezetett királyi hadjáratral, aminek oszlására 1368. november 27. után került sor,⁵⁶ és amely katonai akcióban I. Lajos maga is személyesen részt vett. I. Lajos augusztus végén még Budán tartózkodott, októberben Kevén datált,⁵⁷ de minden bizonnyal már legalább két héttel korábban is a környéken tartózkodott.⁵⁸ A király december közepére ért vissza Visegrádra,⁵⁹ valószínűsíthetjük, hogy Péter bán is nagyjából urával megegyezően mozgott. 1369 első három hónapjában Cudar Péter hollétéről semmi biztosat nem tudunk mondani, szlavón báni oklevelei mind olyanok, amelyeket kancelláriája önállóan is kiállíthatott.⁶⁰

Április végén Körösön tartottak közgyűlést a megye nemességének, de Péter bán ezen való jelenlétét csak feltételezhetjük.⁶¹ A május 1-jén, szintén Körösön kelt báni oklevelet a bán távollétében a kancelláriája is kiadhatta, az adatsorban ezért szerepel zárójelben.⁶² Májustól ismét nem tudunk bizonyosat mondani Cudar Péter tartózkodási helyeiről. Amennyiben helytálló, hogy tavasszal Szlavóniában időzött, akkor feltételezhető, hogy június elején Verőcén együtt lehettek Piast Er-

54 *Anjou-kori oklt.* LII. 602.

55 *Anjou-kori oklt.* LII. 626.

56 A hadjáratra: Kristó, 1988. 158–160.; Piti, 2021. 160–161.

57 *Anjou-kori oklt.* LII. 750.

58 Az október 1-jén nagypecséttel megerősített, Mezősomlyón kelt királyi oklevél hátán az *ad litteratum mandatum domini regis* kancelláriai jegyzet olvasható, ezért ezen a napon bizonyosan nem Mezősomlyón tartózkodott a magyar uralkodó (*Anjou-kori oklt.* LII. 742.). Mivel azonban van rá példa, hogy a kancellária a hadjáratok során néhány napi késéssel követte a királyt, elképzelhetőnek tartom, hogy Lajos távozása után a kancellária még Mezősomlyón időzött pár napig és ott állított ki oklevelet írásbeli parancsára.

59 A nagypecsét december 18-ra visszatért Visegrádra (DL 67726., *Anjou-kori oklt.* LII. 815.), mivel az oklevél arról szól, hogy ezen a napon a király Visegrádon a főpapokkal és bárókkal ülésezett, valószínűleg az uralkodó is visszatért ekkor oda.

60 Például: 1369. február 11.: mandátum a pécsi káptalannak tanúságtevője kiküldéséről egy vizsgálat lefolytatásához (*Anjou-kori oklt.* LIII. 50.); február 18.: királyi parancslevelé átírása és az abban foglaltak fogantatósítása (*Anjou-kori oklt.* LIII. 73.).

61 *Anjou-kori oklt.* LIII. 205–208.

62 *Anjou-kori oklt.* LIII. 210.

zsébet királynéval,⁶³ esetleg együtt térhettek vissza Budára. A június 26-án, Zólyomlipcse mellett kelt királyi oklevélen I. Lajos titkos gyűrűspecstje nagyrészt takarja a kancelláriai jegyzetet, csak annyi bizonyos, hogy a kérdéses oklevél relátora valamelyik Cudar fivér volt.⁶⁴ A július 6-i,⁶⁵ július 19-i⁶⁶ és július 26-i⁶⁷ oklevelek viszont már egyértelműen Péter bán relációját örökítették meg.⁶⁸ Közvetett módon bizonyítja Péter Szlavóniától való nyári távollétét az, hogy ekkor egy pert a fivére, Cudar György pohárnokmester tárgyalta.⁶⁹

Ősszel és télen Péter hollétéről semmilyen információval nem rendelkezünk. I. Lajos december elején Szlavóniában időzött, valószínűnek tarthatjuk, hogy Cudar Péter ekkor a kíséretében tartózkodott, de források hiányában nyitva marad a kérdés, hogy az uralkodóval érkezett-e a területre, vagy esetleg már nyár végétől, őszől ott volt.⁷⁰ Mivel 1370 legelején az uralkodó függőpecsétetes oklevelébe foglalta a Cudar fivérek és Ákos Mikcs fiai, István és Ákos, valamint ezek fiai között, illesztettség fogott bírák (Frankói István kalocsai érsek, Kanizsai István zágrábi püspök, Zsámboki László veszprémi püspök, Szécsi Miklós országbíró, Lackfi Imre vajda, Lackfi István székelyispán) segítségével létrejött megegyezést, valószínű, hogy a felek közötti egyezkedésre Visegrádon vagy Budán került sor, így Cudar Péter is itt tartózkodott 1369–1370 fordulóján.⁷¹ Ugyanezt a megállapodást Oppelni László nádor és Szécsi Miklós országbíró is írásba foglalta, mindkét oklevél február 24-én, Budán kelt.⁷² 1370 áprilisában Zágrábban kelt oklevelében Cudar Péter bán egy számára lefoglalt révet adott vissza a zágrábi káptalannak, ami valószínűsíti, hogy ekkor a bán maga is a városban tartózkodott.⁷³ 1370. augusztus 12-én Kunclin budai bíró és az esküdtek írásba foglalták polgártársuk, Stoe Jakab mester felvállását, miszerint a városban lévő házát eladta Cudar Péternek, az adásvételre pedig nem sokkal ezt megelőzően kellett sort keríteni.⁷⁴ A bán Szlavóniától való nyári távollétét erősíti Cudar Györgynek, Szlavónia *tutorának* júniusban Körösön és augusztusban Berstyanóc közelében kelt oklevelei.⁷⁵

63 *Anjou-kori oklt.* LIII. 265–266.

64 *Anjou-kori oklt.* LIII. 319.

65 *Anjou-kori oklt.* LIII. 347.

66 *Anjou-kori oklt.* LIII. 374.

67 *Anjou-kori oklt.* LIII. 389.

68 Van egy negyedik, Péter bán relációját megörökítő oklevél is, amelynek azonban a datációja csonkult, kelet-helye nem állapítható meg, a keltéből is annyi, hogy július 15. után adták ki (*Anjou-kori oklt.* LIII. 371.).

69 *Anjou-kori oklt.* LIII. 620.

70 December 5–6., Zágráb: *Anjou-kori oklt.* LIII. 643., 647.; december 11., Kapronca: *Anjou-kori oklt.* LIII. 663.

71 DL 5816. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat). Ezúton szeretném megköszönni Piti Ferencnek, hogy a készülő kötet kézirátát betekintésre átengedte.

72 DL 5824. és DL 33675. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

73 DF 256525. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat). Cudar György ekkoriban Lajos királlyal Erdélyben időzött, az uralkodó április végén Székelyvásárhelyen kelt oklevelén szerepel a relációja. DF 281052., *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

74 DL 5865. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

75 DL 43628. és DL 103327. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

Cudar Péter őszi tartózkodásáról az oklevelek nem tartottak fenn adatokat. I. Lajost 1370. november 17-én avatták Lengyelország királyává Krakkóban. Az oklevelek csak kevés számú magyar előkelő lengyelországi tartózkodását támasztják alá, ezen kevesek egyike Cudar Péter.⁷⁶ Mivel a Péter bán részére Krakkóban kiállított adománylevél szerint a király őt Oppelni László herceg nádorral együtt küldte Lengyelország elfoglalására, ezért valószínűsíthetjük, hogy a nádor november 1-jén, Szepesváralján kiállított oklevele egyszersmind Péter bán tartózkodási helyét is jelöli.⁷⁷ I. Lajos november elejétől december végéig maradt új országában. Bár a forrásokból nem derül ki, de valószínű, hogy a bán is mindvégig vele időzött.⁷⁸ Az 1371. év legelső napján Diósgyőrről kelt királyi oklevél alája nyomott pecsét a kancelláriai jegyzetet nagyrészt takarja, csak az bizonyos, hogy az egyik Cudar fivér volt a relátora. Mivel azonban közülük Péter uralkodó melletti jelenléte feltételezhető november–december folyamán, ezért valószínűleg az ő nevét takarja a pecsét.⁷⁹ 1371 elején a kancelláriai jegyzetek tanúsága szerint Péter bán az uralkodó környezetében tartózkodott Dégen és Budán is.⁸⁰ Szécsi Miklós országbíró Budán kelt oklevele szerint Csetneki Miklós fia György a maga és testvére, Péter képviselőjében megjelent előtte, és az ott személyesen fellelt Cudar Péter bánt, testvéreit és Csirke Tamás fiait eltiltották bizonyos birtokok elfoglalásától.⁸¹ Valószínű, hogy ezek után elkísérte Szlavóniába, de erről konkrét adatokkal nem rendelkezünk. A szlavón bánság irányítását 1371 áprilisától Durazzói Károly vette át.

Annak ellenére, hogy nagyok az időbeli hiányok, tehát eleve bizonytalanságokkal kell számolnunk, jól látszik, hogy míg Szécsi Miklós egy esetleges 1366. októberi időzése után 1367 áprilisától valószínűleg decemberig Szlavóniában tartózkodott, addig Cudar Péter esetében három szlavóniai tartózkodással számolhatunk, amelyekből kettő ráadásul csak következtetésen alapul, a bán személyes jelenlétére utaló konkrét adatunk nincs. Vagyis mind Szécsi, mind pedig Cudar meglepően kevés időt töltött a bánságban, ezért is fontos kérdés, hogy kik és milyen címmel helyettesítették őket.

A bánok helyettesítésének lehetőségei

A 14. század első felében csak vicebánokat (*vicebanus*) említenek az oklevelek, ugyanakkor a század második felében egy sor olyan személlyel találkozunk a forrásokban, akik a bánok hosszabb-rövidebb ideig tartó helyettesítését látták el. Megnevezéseik változatosak voltak: a *tutor*, *occupator*, *vice(s)gerens*, valamint a *vicebanus* egyaránt előfordul. Egy ízben a *tutor*ral együtt a *rector* szó is felbukkan. Noha a fenti elnevezésekkel illetett személyekben közös, hogy a bán helyett jártak el,

76 DL 5892. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

77 DL 60335. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

78 I. Lajos tartózkodási helyeit lásd: B. Halász, 2025. 103–314.

79 DL 64082.

80 DF 238870.; http://images.monasterium.net/img/SK-AMB/Listiny/SK_1120_362_MB-281_r.JPG.

81 DL 5910.

feladataikban és hatáskörükben tapasztalhatók eltérések. Továbbá a bánokat helyettesítő személyek társadalmi státusza sem volt azonos, három csoportot különíthetünk el közöttük: 1. a bán családtagjait, illetve előkelőbb családból származó személyeket, 2. a bán ítélőmestereit és végül 3. a bán *familiájának* azon tagjait, akik nem voltak professzionális írástudók.

Ha áttekintjük a *tutor* előfordulását az oklevelekben, akkor annak mindig pozitív a kontextusa. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a *tutor* egy valamilyen oknál fogva magát egyáltalán nem, vagy csak korlátozottan képviselni tudó személy⁸² vagy intézmény⁸³ érdekeiben járt el, ebben az értelemben annak védelmezője, gyámolítója volt, érdekeit képviselte, helyette és nevében intézkedett. A bánt helyettesítő testvér pontosan státusza miatt nem lehetett fivére egyszerű helyettese, de az általa viselt honor *tutorja* lehetett, ilyen minőségben intézkedhetett.

1370 nyarán Cudar Péter szlavón bán fivére, Cudar György pohárnokmester⁸⁴ viselte a *tutor* címet. Két oklevelét ismerjük, tartalmi átiratban megőrződött 1370. június 13-i kiadványa szerint egy lerombolt malom ügyében lefolytatandó vizsgálatot racsai officialisára, Lukács mesterre bízta.⁸⁵ Másik, augusztus közepén kelt és eredetiben ránk maradt oklevele szerint Berstyanóc vára és a hozzá tartozó birtokok iktatásánál személyesen járt el, de egy szakaszon a határjelek felemelése ellen a szomszédok tiltakoztak, ezért meghagyta nekik, hogy a határokat tartalmazó okleveleiket Szent Mihály napján mutassák be neki vagy fivérének, Cudar Péter bánnak. György teljes címét ebből az oklevélből ismerjük: *magister pincernarum regalium tutorque atque rector banatus regni Sclavonie*.⁸⁶ György báni helyettesként való működésére már korábban is szükség volt, ugyanis 1369 februárjában egy királyi mandátumot Cudar Péternek, Szlavónia bánjának, illetve távollétében fivérének, Cudar Györgynek címezték.⁸⁷ Az év közepén is Szlavóniában időzött. Július

82 Zsámboki Miklós nádor 1349-ben kelt oklevelében a király feladatai között említi, hogy az özvegyek és az árvák védelmezője legyen (*quia viduarum et orphanorum regni sua regia celsitudo protector esse ex officio sui regimini deberet atque tutor*). AO V. 310–311., 174. szám. A kiskorú, még nem jogképes gyermekek helyett *tutor* jelenik meg a különböző bíróságok előtt. 1349-ben például János borsodi főesperes, Dörögdi Miklós egri püspök helynöke halasztotta el azt a pert, amely Velezdi Kövér Miklós fia János és Margit asszony, Ládi Domonkos leánya, Numai Bethlen fia Simon özvegye, valamint Ládi Domonkos fia Donch és a gyermek Ládi János fia Jakab között folyt az asszony és János mester elhunyt feleségének leánygyeide ügyében oly módon, hogy a felek időközben megegyezhetnek. Mivel Jakab még gyermek (*in tenera etata est constitutus*), helyette nagybátyja (*patruus*), Donch fog a perben részt venni a jog rendje szerint, mely alapján a gyám és gondnok köteles felelni (*secundum iuris cripti ordinem, ut tutor et curator debet respondere necessario*) (DL 4045., *Anjou-kori oklt.* XXXIII. 359.). Szintén az egri helynök oklevelében említik Felbarcsai Moius fia Tamás fiainak legközelebbi rokonát és *tutorát* (*propinquior proximus et tutor*), akinek a fiúk nevében egy perben meg kellett jelennie (AO I. 60–61., 53. szám; *Anjou-kori oklt.* I. 436.).

83 1303-ban például Újvár megye hatósága előtt Barcsai Illés és Edus comesek mint a Szent András apostol egyház *tutorai* (*tutores*) gabonatzedeiket ennek az egyháznak adják (AO. I. 60–61. 53. szám, *Anjou-kori oklt.* I. 436.). I. Lajos magát az ország egyházai *tutorának* írja 1362-ben (*Anjou-kori oklt.* XLVI. 67.).

84 Engel, 1996. I. 44.

85 DL 43628. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

86 1370. augusztus 14. (DL 103327.) *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

87 DL 96439. (*Anjou-kori oklt.* LIII. 69.)

végén a császmái káptalan előtt jelent meg a maga és fivérei képviselőjében,⁸⁸ Acél Péter gersencei comes június 15-i ítéltőljáról ura, Cudar György elé küldött át egy pert, aki azt visszaküldte a korábbi bíróság elé augusztus 22-re.⁸⁹ Cudar György báni helyettesi tevékenysége nem meglepő, Engel Pál kutatásaiból tudjuk, hogy a bárók testvérei nemcsak helyettesítették szükség esetén a király kegyéből a tisztséget elnyerő fivérüket, hanem társbirtokosként viselkedtek, részt vettek a *honor* igazgatásában, jövedelmeivel rendelkeztek, de elismerték fivérük elsőbbségét, engedelmeskedtek neki.⁹⁰ Cudar Péter többi fivérének tényleges, oklevelekben is megfogható báni helyettesi működéséről nincs adatunk.

Az *occupator* szóval nagyrészt negatív kontextusban találkozunk, a birtokok jogtalan elfoglalóit, bitorlóit nevezik így az oklevelekben.⁹¹ Időnként azonban pozitív értelemben is előfordul. Így a királyra háramlott jószágok átvételére is *occupator*t küldtek, ahogyan a nádor és más nagybírák kezébe kerülő birtokokéra is,⁹² bár az erre vonatkozó példáink csak a 15. századból származnak, illetve a megüresedett egyházi javadalmakat kezelő világi személyeket nevezték így.⁹³

Báni helyettesi értelemben az 1360-as években kétszer is találkozunk *occupator*tal, először Kanizsai István zágrábi püspök, Szlavónia *vicarius generalis*a fivére, Kanizsai János lévai várnagy és barsi ispán ad ki oklevelet 1362. június 28-án ezzel a címmel, a szövegből kitűnik, hogy hivatalában volt már június 20-án is.⁹⁴ Május 23-án még az előző bán, Paksi Leusták nevében okleveleztek, ezért a tisztségben bekövetkezett váltás a május vége – június közepe közötti időszakban ment végbe.⁹⁵ Kanizsai István hollétéről ezen év tavaszán csak április 27-én tudunk bizonyo-

88 DL 33673. (*Anjou-kori oklt.* LIII. 385.) Augusztus 27-én ugyanakkor már egy Visegrádon kiadott királyi oklevél örököltette meg relációját (*Anjou-kori oklt.* LIII. 446.), majd szeptember elején Pozsonyba kísérte az uralkodót (*Anjou-kori oklt.* LIII. 479.), ahonnan visszatértek Budára (*Anjou-kori oklt.* LIII. 508.).

89 *Anjou-kori oklt.* LIII. 620.

90 Engel, 2013. 116. Érdekes, hogy 1370-ből Sáros megye hatóságának több olyan oklevelét ismerjük, ami a megye honorbirtokosát, Cudar Györgyöt bánnak nevezi (február 4.: HO 289–290.; március 11.: DL 41803.; április 22.: DF 268328.; szeptember 4.: DL 41824.; december 23.: CDH IX/4. 323., ez utóbbi oklevélből a bán neve kimaradt, csak a tisztséget írták le). Mindezen oklevelek regesztáit lásd: *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

91 Ilyen értelemben fordul elő például IV. László király 1284-ben kelt privilégiumában (Wenzel, 1871. 384–387., 274. szám), a pannonhalmi konvent 1322-i (Nagy, 1889. I. 88–89., 74. szám), az egri káptalan 1358-i (AO VII. 227–230., 119. szám) és Hédervári Lőrinc 1446-i kelt oklevelében (C. Tóth, 2004. 13–14., 957. szám). A példák további halmozásától itt eltekintek.

92 Fyegzdí Péter fia István mint a királyi kúriában, a nádori jelenlétben elítéltek birtokjogainak lefoglalója (*occupator iurium possessionariorum in curia regia palatinali in presentia convinctorum*) jelent meg a leleszi konvent előtt (ZsO XII. 1073.). 1404-ben a szekszárdi konvent jelenti Maróti János macsói bánnak, hogy tanúságtévőjük jelenlétében a báni ember, Vesszős mester bizonyos Tolna megyei birtokrészeit kétharmad részben a bánnak, egyharmad részben pedig a perbeli ellenfélnek elfoglalta (*occupasset*). *Zichy-család okmánytára*, V. 356–357., 303. szám.

93 1448-ban Bodrog megye hatóságának oklevele nevezi így Hunyadi János azok familiárisait, akiket a kalocsai érsekség átvételére küldtek (*occupatores archiepiscopatus Bachiensis*) (*Zichy-család okmánytára*, IX. 199–200., 154. szám). Szentlászlói István zágrábi püspök 1499. április 16-án hunyt el, Podmanini Podmanicki János és Butkai Péter 1499. május 12-én javai *occupator*aiként szerepelnek először, majd *gubernator*ként írják őket (Czövek, 2019. 236.).

94 DL 103313. (*Anjou-kori oklt.* XLVI. 301.)

95 DL 101676. (*Anjou-kori oklt.* XLVI. 243.)

sat, amikor más bárókkal együtt Körösön tartózkodott és ítélkezett, ekkor még csak zágrábi püspökként említették.⁹⁶ Valószínű, hogy ezek után ő is követte az év tavaszát szintén Szlavóniában töltő I. Lajost, akit június közepétől Pozsonyban találunk, az ott zajló fejedelmi találkozón, vagyis Kanizsai János oklevelének kiadására Zágrábban fivére távollétében került sor.

A másik szlavón báni *occupator* Szécsi Miklós bánságának idejéből ismerjük. 1366. augusztus 30-án Mihálc fia Miklós fia János adott ki oklevelet mint *occupator honoris banatus regni Sclauonie*, melyben a zágrábi káptalannak hagyja meg, hogy működjön közre egy hatalmaskodás kivizsgálásában.⁹⁷ Szécsi Miklós első szlavón báni említése 1366. augusztus 10-re tehető, amikor is a király környezetében tartózkodott. Mindkét esetben közös, hogy az *occupatorok* nem sokkal a bán hivatalviselésének (ismert) kezdete után tűnnek fel, és csak igen kevés rájuk vonatkozó oklevelet ismerünk. Ezen a ponton szeretnék bevonni az elemzésbe két olyan személyt, akik a körösi ispánság *occupatorai* voltak a 14. század második felében. László fia Jakab 1366. augusztus 25-én *occupator honoris comitatus Crisiensis* címmel,⁹⁸ Vértes Miklós pedig 1373 áprilisában *occupator comitatus Crisyensis* intulációval⁹⁹ adott ki oklevelet. *Occupatori* tevékenységük emlékét pusztán a két idézett oklevél őrzi. László fia Jakab ilyen minőségben való említését két héttel előzi meg az a királyi oklevél, ami Szécsi Miklóst Szlavónia bánjának nevezi, azaz a báni tisztségben bekövetkezett váltásra e dátum körül kerülhetett sor.¹⁰⁰ Ezt erősíti Mihálc fia Miklós fia János Szécsi Miklós bán *occupatoraként* való augusztus végi említése. Vértes Miklós *occupator*ként kiadott oklevele nem sokkal Cudar Péter második szlavón bánságának kezdete után kelt.

Mindezen adatok alapján jogosnak tűnik az a feltételezés, hogy az *occupator* a király (vagy a szlavóniai megyék ispánságai esetén a bán) által a tisztségre ki-nevezett személy küldte maga helyett a *honor* átvételére, mintegy elfoglalására, ahogy a kifejezés jelentése is sugallja.¹⁰¹ Az *occupatorok* tisztségviselése nem volt hosszú életű, a róluk való értesülést általában gyorsan követi a már rendes nevén nevezett tényleges méltóságviselő működésének említése.¹⁰²

Az ítélmesterek a bánok helyettesítése esetén a *vicegerens*, illetve *vicesgerens* elnevezéssel szerepelnek a forrásokban, és a saját nevükben, a saját pecsétjük-

96 DL 101676. (*Anjou-kori oklt.* XLVI. 243.)

97 DL 35878. (*Anjou-kori oklt.* L. 805.)

98 DF 286092.

99 CDCr XIV. 511–512., 388. szám.

100 *Anjou-kori oklt.* L. 743.

101 1384. január 11-én kelt Iván fiai: János és Iván, Dubica megye *occupatorainak* oklevele (Mályusz, 1930. 66–67., 3. szám). Noha itt nagyobb időbeni hiánnyal kell számolnunk, az *occupatorok* említése Palisnai János és Raymundus de Bellomonte hivatalviselési közé esik (Engel, 1996. I. 81.).

102 Luxemburgi Zsigmond 1399. január 14-én kelt oklevelében Podvinnai László fia György deákat Szlavónia volt (*alias*) *occupatorának* nevezi és meghagyja neki, hogy a császári káptalan tanúságtevőjével szálljon ki Gerzence birtok iktatásához (CDCr XVIII. 411., 289. szám). Garai Miklós 1397 márciusától mutatható ki Szlavónia élén (Engel, 1996. I. 19.), György deák kicsivel ezt megelőzően járhatott el ura nevében *occupator*ként.

kel megerősített okleveleket adtak ki.¹⁰³ Az első ítélőmester, aki ilyen *intitulációt* használt, a Paksi Leusták mellett működő Jakab mester volt. 1359 októberében kelt okleveléből megtudjuk, hogy Szent Mihály ünnepnapjának oktávján a pereskedők előtt adták elő ügyüket, az ítélőmester pedig a bánt annak bírói minőségében helyettesítve (*in figura iudicii ipsius domini nostri* [sc. *banil*]) bírótársaival hozta meg döntését.¹⁰⁴ Amennyiben az ítélőmesterek megindokolják báni helyettesként való működésüket, akkor rendesen arra hivatkoznak, hogy a bíraskodás során helyettesítik urukat. Ilyen minőségükben például tiltakozást foglalnak írásba,¹⁰⁵ vizsgálat lefolytatását rendelik el hatalmaskodási ügyekben.¹⁰⁶ A vizsgált időszak báni ítélőmesterei, Sörnyei Mihály (Szécsi Miklósé) és Jakab mester¹⁰⁷ (Cudar Péteré) szintén *vicesgerensként* címezték magukat saját nevükben kiadott okleveleikben, melyek szintén a bán bírói szerepében való helyettesítését mutatják, de soha nem foglalták bele ezekbe, hogy milyen szerepében helyettesítik urukat.¹⁰⁸ A nádor, az országbíró, a vajda és a többi báró ítélőmesteréhez hasonlóan a szlavón bánok ítélőmesterei is a szokásjogban jártas személyek voltak, akik őrizték uruk hiteles pecsétjét, részt vettek a nádori/országbírói stb. ítélőszék munkájában. A szlavón bánok ítélőmestereinek báni helyettesi működése a szakirodalom eddigi álláspontjával szemben nem állandósult, a 14. század végén György mester, Cudar Péter ítélőmestere volt az utolsó *prothonotarius*, akit ilyen szerepben látunk. Delegált joghatóságot gyakoroltak a bán távollétében, őt bírói hatáskörében helyettesítve-képviselve járhattak el. A bánok itineráriumaiból látható, hogy azokban az időszakokban, amikor a bán Zágrábban tartózkodott, nem keltek ítélőmesteri oklevelek.

A fennmaradt források alapján a vicebán (*vicebanus*)¹⁰⁹ a bán általános, nem csak bírói helyettese volt. A 14. században a szlavón vicebánok nem pusztán ezt a címet viselték, hanem általában Körös megye ispánjai is voltak. Éppen ezért a velük kapcsolatos kutatások esetében a vicebáni és a körösi ispáni tisztségükben kiadott okleveleket szét kell választani. Körösi ispáni minőségükben adták ki az oklevelet, ha az *intitulációban* szerepelnek a megye szolgabírái.¹¹⁰ Bizonyosan vicebáni mivoltukban okleveleztek, ha a kérdéses kiadvány Zágrábban kelt;¹¹¹ ha Körösön kívül bármely másik megye hatóságát utasították valamilyen ügy elvégzésére;¹¹²

103 A szlavón bánok ítélőmestereinek báni helyettesi tevékenységére lásd: Bónis, 1971. 80–82.; B. Halász, 2018. 11–13.

104 DL 100133.

105 DL 24484., DL 41993.

106 DL 77377., DL 77362., DL 77639.

107 A Paksi Leusták mellett működő Jakab ítélőmesterrel való azonosítását további adatok előkerüléséig nem lehet kizárni.

108 Perben való meg nem jelenés miatti bírságolás: 1367. január 13. után (*Anjou-kori oklt.* LII. 221.). Perhalasztás: 1367. május 8. (*Anjou-kori oklt.* LI. 312.), 1368. január 13. előtt (*Anjou-kori oklt.* LII. 33.), 1369. október 25. (*Anjou-kori oklt.* LIII. 559.).

109 A vicebánok tevékenységének részletes ismertetése egy másik tanulmány feladata. Itt csak feladatköri körök felvázolására szorítkozom.

110 Például: Csirke Péter körösi ispán, Ádám deák, Miklós fia Péter és Domokos fia Miklós szolgabírók adnak ki oklevelet 1373. június 14-én (DF 230561.).

111 CDCr XV. 380–381., 277. szám.

112 DL 77680. (említésben).

ha Körös megyén kívül fekvő birtokkal kapcsolatban intézkedtek;¹¹³ illetve ha bármi konkrét utalás van arra, hogy a bán képében, a bán helyett jártak el. Az összes többi oklevél egyedi mérlegelést igényel.

Amikor a bánok Szlavónia és Horvátország bánjai is voltak, akkor két vicebánt „alkalmaztak”. Lackfi István bánésága idején Csúz János a horvát,¹¹⁴ Járai Mihály fia Péter pedig a szlavón vicebán volt.¹¹⁵ A vicebánok a bán familiájának tagjai voltak, többük esetében igazolható a folyamatos szolgálat, követték urukat annak változó tisztségeiben.¹¹⁶ Pálosfalvi Tamás kutatásaiból tudjuk, hogy a 14. század végétől nem a bánok, hanem a vicebánok voltak a szlavón nemesség törvényes bírái.¹¹⁷ Az egyetlen ismert vicebáni kinevezőlevél, amely 1467. március 20-án kelt, és amelyben Laki Tuz János szlavón vicebánná Grebeni Hermanfi Lászlót nevezte ki, egyetlen elemét emelte ki a vicebánok jogkörének, nevezetesen a bíraskodást. A vicebánok a 15. században a saját, illetve a bán nevében privilegiális okleveleket is kiállíthattak, illetve fej- és jószágvesztő ítéletet is hozhattak.¹¹⁸

Az Árpádok korában a bánok helyettesítését a vicebánok végezték, akik vegyesen viselték e címük mellett Zágráb és Körös megye ispáni tisztét, illetve egy-egy ízben a kemléki, illetőleg a podgorjei *comes* is előfordul, más titulusról nem értesülünk.¹¹⁹ A 14. század második felében, ahogy láttuk, a vicebánon túlmenően mások is helyettesíthették a szlavón bánt, de a *vicebanus* címet viselő I. Lajos haláláig a körösi ispánok közül kerültek ki. Cudar Péter második bánágának végétől (1381) veszi át a bán helyettesítésének feladatát végleg a vicebán, aki ekkor Csirke Péter volt. A vicebánok a 15. század elejéig hol csak Zágráb, hol csak Körös megye ispánjai voltak, időnként pedig egyszerre mindkét ispánságot is megkapták. 1402-től 1480-ig egy rövid megszakítással csak Körös megye ispáni tisztségét viselték, majd az ispánságok 1482-ben történt összekapcsolása után ismételten mindkettőét.¹²⁰

113 Például: *Anjou-kori oklt.* XXXVI. 869.

114 *Anjou-kori oklt.* XXXV. 452.

115 *Anjou-kori oklt.* XXXVII. 19.

116 A familiárisok körében megfigyelhető gyakorlatra lásd: Engel, 2013. 115–120.

117 Bizonyos változások már Csirke Péter körösi ispán vicebánésága idején is megfigyelhetők.

118 A vicebánok 15. századi szerepéről: Pálosfalvi, 2008. 281–294.

119 Zsoldos, 2011. 41–48.

120 Lásd: Engel, 1996. I. 18–22.; C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi, 2017. 451–452.

FÜGGELÉK

A következőzetéseken alapuló adatok szögletes zárójelben [ ] szerepelnek.

*Szécsi Miklós itinerárium*a második szlavón bánsága alatt (1366–1368)

1366. augusztus 10. ¹²¹	Visegrád ¹²²
1366. augusztus 26–27. ¹²³	[Zólyomlipcse ¹²⁴ / Bozók ¹²⁵]
1366. szeptember 20. előtt ¹²⁶	Vasvár ¹²⁷
1366. október 6. ¹²⁸	[Zágráb ¹²⁹]
1366. november 16. ¹³⁰	Visegrád/Buda ¹³¹
1366. december 26. ¹³²	Visegrád (reláció)
1367. január 2. ¹³³	Visegrád
1367. január 13. körül ¹³⁴	Visegrád
1367. április 13. ¹³⁵	Visegrád
1367. április 24. ¹³⁶	Körös ¹³⁷
1367. június 30. ¹³⁸	Alsólendva ¹³⁹
[1367. július 19. ¹⁴⁰	Zágráb]
[1367. július 24. ¹⁴¹	Körös]
[1367. július 26. ¹⁴²	Zágráb]
1367. augusztus 3. előtt ¹⁴³	Racsa ¹⁴⁴
1367. szeptember 9. előtt ¹⁴⁵	Szlavónia (Zágráb?)
[1367. november 18. ¹⁴⁶	Zágráb]

121 *Anjou-kori oklt.* L. 743.

122 Pilis m.

123 *Anjou-kori oklt.* L. 783. és 787.

124 Zólyom m., ma Slovenská Ľupča, Szlovákia.

125 Hont m., ma Bzovík, Szlovákia.

126 *Anjou-kori oklt.* L. 873.

127 Vas m.

128 *Anjou-kori oklt.* L. 955.

129 Zágráb m., ma Zagreb, Horvátország.

130 *Anjou-kori oklt.* L. 1012–1013.

131 Pilis m., ma Budapest része.

132 *Anjou-kori oklt.* L. 1098.

133 *Anjou-kori oklt.* LI. 4.

134 *Anjou-kori oklt.* LI. 63.

135 *Anjou-kori oklt.* LI. 222.

136 *Anjou-kori oklt.* LI. 239–240.

137 Körös m., ma Križevci, Horvátország.

138 *Anjou-kori oklt.* LI. 453.

139 Zala m., ma Lendava, Szlovénia.

140 *Anjou-kori oklt.* LI. 566.

141 *Anjou-kori oklt.* LI. 502.

142 *Anjou-kori oklt.* LI. 510.

143 *Anjou-kori oklt.* LI. 526.

144 Körös m., ma Rača, Horvátország.

145 *Anjou-kori oklt.* LI. 604.

146 *Anjou-kori oklt.* LI. 783.

1367. december 13. ¹⁴⁷	Kapronca ¹⁴⁸ (reláció)
[1367. december 15. ¹⁴⁹	Kapronca]
1368. január 20. ¹⁵⁰	Buda/Visegrád
1368. március 2. ¹⁵¹	Buda
[1368. június 4. ¹⁵²	Torda ¹⁵³]
1368. június 12. ¹⁵⁴	Torda
<i>Cudar Péter itineráriuma első szlavón bánsága alatt (1368–1371)</i>	
1368. július 17. ¹⁵⁵	Liget ¹⁵⁶ (reláció)
1368. július 27. ¹⁵⁷	Zólyomlipcse (reláció)
[1368. augusztus 1. körül ¹⁵⁸	Visegrád]
[1368. szeptember vége – december közepe	havasalföldi hadjárat]
[1369. április 24–29. ¹⁵⁹	Körös]
[1369. május 1. ¹⁶⁰	Körös]
[1369. június 2.	Verőce ¹⁶¹]
[1369. június 26. ¹⁶²	Lipcse melletti vadászhely (reláció)]
1369. július 6. ¹⁶³	Predajna ¹⁶⁴ (reláció)
1369. július 19. ¹⁶⁵	Szalatna ¹⁶⁶ (reláció)
1369. július 26. ¹⁶⁷	Visegrád (reláció)
[1369. december eleje ¹⁶⁸	Zágráb és Kapronca?]
[1370. február 24. ¹⁶⁹	Buda]

147 *Anjou-kori oklt.* LI. 819.

148 Körös m., ma Koprivnica, Horvátország.

149 *Anjou-kori oklt.* LI. 823.

150 *Anjou-kori oklt.* LII. 385. (213. oldal).

151 *Anjou-kori oklt.* LII. 221.

152 *Anjou-kori oklt.* LII. 471.

153 Torda m., ma Turda, Románia.

154 *Anjou-kori oklt.* LII. 471.

155 DL 47999. (*Anjou-kori oklt.* LII. 577.) I. Lajos 1368. július 8-i, Zólyomban kiadott oklevelén a titkospecsét által részben takart kancelláriai jegyzet Cudar Péter nevét örökítette meg, de azt már nem lehet kivenni, hogy ekkor már Szlavónia bánja volt-e Péter (DL 83314.).

156 Végles, Zólyom m., ma Vígľas, Szlovákia.

157 DF 253460. (*Anjou-kori oklt.* LII. 602.)

158 DL 5686. (*Anjou-kori oklt.* LII. 626.)

159 *Anjou-kori oklt.* LIII. 205–208., 339.

160 *Anjou-kori oklt.* LIII. 210.

161 Verőce m., ma Virovitica, Horvátország.

162 *Anjou-kori oklt.* LIII. 319.

163 *Anjou-kori oklt.* LIII. 347.

164 Zólyom m., ma Garampéteri, Predajná, Szlovákia.

165 *Anjou-kori oklt.* LIII. 374.

166 Zólyom m., ma Zvolenská Slatina, Szlovákia.

167 *Anjou-kori oklt.* LIII. 389.

168 *Anjou-kori oklt.* LIII. 643., 647., 663.

169 DL 5824. és DL 33675. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

1370. április 28. ¹⁷⁰	Zágráb
[1370. augusztus 12. ¹⁷¹	Buda]
[1370. november 1. ¹⁷²	Szepesvár[¹⁷³
[1370. november–december	Lengyelország]
1371. január 1. ¹⁷⁴	Diósgyőr ¹⁷⁵ (reláció)
1371. január 28. ¹⁷⁶	Dég ¹⁷⁷ (reláció)
1371. február 24. ¹⁷⁸	Buda (reláció)
1371. március 1. ¹⁷⁹	Buda

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

DF = Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DL = Diplomatikai Levéltár

2. Kiadott források

Anjou-kori oklt.

1990–2024 *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. I–XL. (1301–1356), XLII–LIII. (1358–1369). Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczi Lajos, B. Halász Éva, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Papp Róbert, Piti Ferenc, Rábai Krisztina, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Budapest–Szeged, 1990–2024.

AO

1878–1920 Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula: *Anjoukori Okmánytár*. I–VII. Bp., 1878–1920.

CDCr

1904–1990 *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. II–XVIII. Coll. Tadeusz Smičiklas. Zagrabiae, 1904–1990.

CDH

1829–1844 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Ed. Georgius Fejér. Budaë, 1829–1844.

Domenico da Gravina

1890 Domenico da Gravina: *Chronicon de rebus in Apulia gestis*. Napoli, 1890.

170 DF 256525. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

171 DL 5865. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

172 DL 60335.

173 Szepes m., ma Spišský hrad, Szlovákia.

174 DL 64082. *Anjou-kori oklt.* LIV. (kézirat).

175 Borsod m.

176 DF 238870.

177 Veszprém m.

178 http://images.monasterium.net/img/SK-AMB/Listiny/SK_1120_362_MB-281_r.JPG (letöltés ideje: 2025. szeptember 20.).

179 DL 5910.

HO

1879 *Hazai oklevéltár 1234–1536*. Szerk. Nagy Imre, Deák Farkas, Nagy Gyula. Bp., 1879.

Küküllei

2000 Küküllei János: Lajos király krónikája. In: Küküllei János: *Lajos király krónikája* – Névtelen szerző: *Geszta Lajos királyról*. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. Bp., 2000. 9–40. (Millenniumi magyar történelem – Források.)

Mályusz

1930 Mályusz Elemér: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban. Ötödik közlemény. In: *Levéltári Közlemények*, 8. (1930) 1–2. sz. 65–111.

Nagy

1889 Nagy Imre: *Sopron vármegye története. Oklevéltár I. (1156–1411)*. Sopron, 1889.

Névtelen szerző

2000 Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról. In: Küküllei János: *Lajos király krónikája* – Névtelen szerző: *Geszta Lajos királyról*. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. Bp., 2000. 41–63. (Millenniumi magyar történelem – Források.)

SRH

1999 *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Az utószót és a bibliográfiát összeállította, valamint a függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette Szovák Kornél és Veszprémy László. Bp., 1999.

Tóth

2003–2004 C. Tóth Norbert: A somogyi konvent oklevelei az Országos Levéltárban. (Forrásközlés) (Kilencedik közlemény.) 1441–1453. In: *Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv*, 34–35. (2003–2004) 9–38.

Wenzel

1871 Wenzel Gusztáv: *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus IX. 1272–1290*. Pest, 1871.

1874–1876 *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Acta externa Andegavensia*. I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. Bp., 1874–1876. (Magyar Történelmi Emlékek.)

Zichy-család okmánytára

1871–1931 A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő*. I–XII. Pest–Bp., 1871–1931.

ZsO

1951–2020 *Zsigmondkori oklevéltár*. I–XV. Összeáll.: Borsa Iván, Lakatos Bálint, Mályusz Elemér, Mikó Gábor, Neumann Tibor, C. Tóth Norbert. Bp., 1951–2020. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3., 4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55., 59., 61.)

3. Szakirodalom

Bónis

1971 Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp., 1971.

Borsa

1940 Janits [Borsa] Iván: *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig*. Bp., 1940.

Czövek

2019 Czövek Zoltán: Adatok a zágrábi püspökség működéséhez Butkai Péter és Podmaniczki János 1499–1500. évi kormányzósága idején. In: *Fons*, 26. (2019) 2. sz. 231–256.

Engel

1985 Engel Pál: Nagy Lajos bárói. In: *Történelmi Szemle*, 28. (1985) 393–413.

1996 Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája*. I–II. Budapest, 1996. (História Könyvtár – Kronológiák, adattárak 5.)

2013 Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. In: Uő: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Bp., 2013. 101–161. (Millenniumi magyar történelem – Historikusok.)

Faragó

1911 Faragó Lajos: A macsói bánság története az Árpádok korában. In: *A kaposvári állami főgimnázium értesítője az 1910–1911. iskolai évről*. Szerk. Dsida Ottó. Kaposvár, 1911. 3–41.

Halász

2008 Halász Éva: *A szlavón hercegek és bánok 14. századi oklevéladó tevékenysége (1323–1381)*. [PhD-értekezés.] Bp., 2008.

2018 B. Halász Éva: „Prothonotarius et vicesgerens domini ... bani”. Az Anjou-kori ítélőmesterek mint báni helyettesek és okleveleik. In: *Hadi és más nevezetes történetek. Tanulmányok Veszprém László tiszteletére*. Szerk. Kincses Katalin Mária. [Bp.], 2018. 11–17.

2022 B. Halász, Éva: Slavonija u razdoblju Zadarskoga mira. Mijene pedesetih i šezdesetih godina 14. stoljeća. In.: *Zadarski mir. Prekretnica Anžuvinskog doba*. Ur.: Ančić, Mladen – Nekić, Antun. Zadar, 2022. 235–248.

2025 B. Halász Éva: *I. Lajos király és családtagjai itineráriuma (1342–1382)*. Bp., 2025. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 19.)

Kristó

1979 Kristó Gyula: *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Bp., 1979.

1988 Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Bp., 1988.

Pálosfalvi

2008 Pálosfalvi Tamás: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe (második közlemény). In: *Századok*, 142. (2008) 2. sz. 267–313.

Pesty

1877–1878 Pesty Frigyes: *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*. I–III. Bp., 1877–1878.

Pfeiffer

2017 Pfeiffer Attila: A Macsói bánság és a macsói vár lokalizációjának kérdése a magyar és a szerb történetírásban. In: *Világtörténet*, 39. (2017) 1. sz. 125–138.

Piti

2021 Piti Ferenc: Királyi hadoszólások I. Lajos uralkodása idején 1372-ig. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 134. (2021) 1. sz. 155–165.

Szentpétery

1930 Szentpétery Imre: *Magyar oklevéltan*. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II/3.)

1933 Szentpétery Imre: A kancelláriai jegyzetek Anjoukori okleveles gyakorlatunkban. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére 1933. október 7.* Szerk. Domanovszky Sándor. Bp., 1933. 471–490.

Ternovác

2017 Ternovác Bálint: A macsói és barancsi területek története 1319-ig. In: *Micae mediaevales VI. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk.: Fábíán Laura, Uhrin Dorottya, Farkas Csaba, Ribi András. Bp., 2017. 227–240.

Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi

2017 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*. Bp., 2017. (Magyar történelmi emlékek – Adattárak.)

Zsoldos

2011 Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História könyvtár – Kronológiák, adattárak 11.)

ÉVA B. HALÁSZ

SUBSTITUTING THE BANS OF SLAVONIA IN THE FOURTEENTH CENTURY

VICEBANUS, VICE(S)GERENS, TUTOR, OCCUPATOR, RECTOR

In medieval Hungary, the voivode and the bans exercised extensive autonomy, which is why the monarchs appointed to the leadership of these regions—located far from the customary residence of the royal court—individuals in whom they placed particular trust. At the same time, if these officeholders wished to influence decisions taken in the royal council or at court, including the distribution of offices, they could not remain permanently in the territories entrusted to their care; they had to appear periodically in the king’s entourage as well. The present study examines, through the examples of Miklós Szécsi’s second term as ban of Slavonia (1366–1368) and Péter Cudar’s first tenure in the same office (1368–1371), how much time bans actually spent away from Slavonia while in office. This required the reconstruction of the itineraries of the individuals under investigation. Since these itineraries reveal that the bans spent surprisingly little time in Slavonia, the subsequent sections of the study focus on the mechanisms employed in the late fourteenth century to provide substitutes for the ban of Slavonia, and on the differences in authority that can be observed behind the various titles (*vicebanus*, *vicesgerens*, *tutor*, *occupator*, *rector*). The *vicebanus* served as the ban’s general deputy and was typically selected from among the members of his lord’s noble retainers (*familiaris*). The *vicesgerens* substituted for the ban only in judicial matters. Members of the ban’s family employed the titles *tutor* and *rector*, acting as their brother’s general deputies. Individuals referred to as *occupatores* were sent by the holder of the *honour* to take possession of it on his behalf; such *occupatores* are attested in Slavonia not only in connection with ban but also with *comes*.

CONTENTS

Slavonia, Croatia, and Dalmatia: Diverse Histories – Divergent Approaches (Éva B. Halász)	1
<i>Studies</i>	
Antun Nekić: <i>(Tota) Sclauonia</i> : Spectrum of Meanings in the Thirteenth Century	5
Judit Gál: Estates, Wars, Reforms: Conflicts between Trogir and Split in the Context of the Hungarian Royal Policy (1105–1270)	35
Éva B. Halász: Substituting the Bans of Slavonia in the Fourteenth Century: <i>Vicebanus, Vice(s)gerens, Tutor, Occupator, Rector</i>	55
Ivan Majnarić: The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century	75
István Kádas: From the Adriatic Coast to the Hernád Valley: The Ragusans of Abaúj County	93
Bence Péterfi: A New Manuscript of the Autobiography by Andreas Krabat von Lappitz	111
<i>Book Reviews</i>	
The Role of Economic Policy in the Formation of Territorial Rule (Veronika Rudolf)	167

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáman: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Történettudományi Kutatóintézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2026. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ELTE | HTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

